

**AZƏRBAYCANDA REGIONAL SAHİBKARLIĞIN
İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ**

(Məqalə regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının
(2004-2008-ci illər) səmərəli icrasının üç illiyinə həsr olunur)

K.A.SARIYEV, A.K.SARIYEV
Bakı Dövlət Universiteti

Müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatının bazar münasibətləri əsasında formalaşması sahibkarlığın bütün formalarının maraqlı inkişafını tələb edir. Sahibkarlıq bazar iqtisadiyyatının əsas atributu kimi iqtisadiyyatın bütün sferalarında öz fəaliyyət dairəsini daim genişləndirir xüsusilə, regionlar üzrə onun tarazlı surətdə inkişafı strateji məqsədə çevrilmişdir. Regional sahibkarlıq ölkə prezidenti İ.H.Əliyevin yaradıcı və uğurla həyata keçirdiyi regional iqtisadi siyasətinin mühüm tərkib hissəsidir.

1992-ci ildə «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul olundu və özəl sektorun inkişafına və onun dövlət tənzimlənməsinə əlverişli şərait yarandı. 1993-cü ildən başlayaraq regionların sosial-iqtisadi inkişafında sahibkarlığın rolunun daha da artırılması strategiyası həyata keçirilməyə başladı. Vaxtilə Azərbaycanın milli lideri H.Ə.Əliyev tərəfindən əsas qoyulan sahibkarlıq strategiyası əvvəlcə neft sektorunda, sonra isə ticarət, xidmət, rabitə, tikinti və digər sferalarda genişlənməyə başladı. Bu dövrdə ölkə başçısının yerli və xarici sahibkarlarla görüşündə respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinin mövcud vəziyyəti təhlil olundu və onun milli konsepsiyası və strategiyası yaradıldı. Xüsusilə, özəlləşdirmə islahatının həyata keçirilməsi kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasına hüquqi-iqtisadi baza yaratdı. Respublikada çoxsaylı kiçik və orta səviyyəli müəssisələr şirkətlər, firmalar meydana gəldi və onların sahibkarlıq fəaliyyətində rolu artmağa başladı. Artıq ölkəmizdə müasir ictimai əmək bölgüsü sistemi əsasında bazar iqtisadiyyatının bütün strukturları formalaşır. Dünyanın inkişaf etmiş bazar sistemli ölkələrinin səmərəli bazar iqtisadiyyatı modellərindən və onların qabaqcıl təcrübəsindən istifadə olunaraq Azərbaycanda müasir bazar iqtisadi sistemi formalaşır. Yeni formalaşan bazar strukturları sahibkarlığın müxtəlif formaları ilə məşğul olur və onlara sərbəst biznes mühiti yaradılır.

Ulu öndərimiz H.Ə.Əliyevin irəli sürdüyü sahibkarlıq strategiyası və konsepsiyası hazırda ölkə prezidenti İ.H.Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilir. Belə ki, respublika iqtisadiyyatının bütün sferalarında milli sahibkarlığın inkişafı istiqamətində səmərəli siyasət həyata keçirilir. Xüsusilə, ölkənin bütün regionlarında sahibkarlığın tarazlı

(balanslı) inkişafını təmin etmək məqsədilə cənab İ.H.Əliyev tərəfindən 11 fevral 2004-cü ildən «Azərbaycan Respublikasında regionların sosial-iqtisadi inkişafı (2004-2008-ci illər) Dövlət Proqramı» haqqında fərman imzalanmışdır.

Regionların sosial-itisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı iqtisadiyyatın müxtəlif fəaliyyət sahələrini əhatə edir. Belə ki, Dövlət Proqramında Azərbaycanda makroiqtisadi sabitliyin və davamlı inkişafın təmin edilməsi məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

- ölkədə iqtisadiyyatın davamlı inkişafı məqsədilə qanunvericilik bazasının əsaslı surətdə təkmilləşdirilməsi;

- regionlarda müxtəlif iqtisadi və sosial sahələrə daxili və xarici investisiyaların cəlb olunması;

- regionların gələcək inkişafını stimullaşdıran yeni layihələrin hazırlanması və icra olunması;

- ölkədə xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması və yerli istehsalçıların maraqlarının qorunması;

- regionlarda müasir infrastruktur sisteminin əsaslı surətdə formalaşdırılması;

- aqrar bölmədə istehsalın inkişafına dövlət köməyinin (yardımının) artırılması və investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması;

- regionların sosial-iqtisadi inkişafına yönəldilmiş yerli və beynəlxalq layihələrin maliyyə təminatının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi;

- regionlarda sahibkarlığın inkişafına əlverişli, hüquqi-iqtisadi, maliyyə və sağlam rəqabət mühitinin yaradılması;

- bütün regionlarda sahibkarlıq formalarının hərtərəfli və tarazlı inkişafına diqqət yetirilməsi;

- regionların sosial-iqtisadi inkişafında dövlət və kommersiya banklarının rolunun artırılması, kredit vasitələrinə daha çox üstünlük verilməsi və s.

Artıq 3 il ərzində regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə yuxarıda göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsində mühüm addımlar atılmışdır.

Dövlət Proqramının səmərəli formada həyata keçirilməsi həm regionların sosial-iqtisadi inkişafına, həm də bütövlükdə ölkədə sürətli iqtisadi artımın təmin olunmasına təsir göstərmişdir. Xüsusilə, 2004-cü ildən 2006-cı ilə qədər olan dövrdə regional sahibkarlığın inkişafında əsaslı dönüş olmuşdur. İ.H.Əliyev regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının icrasının üç illiyinə həsr olunmuş konfransda öz nitqində göstərmişdir ki, ümummillə lider H.Ə.Əliyevin təşəbbüsü ilə başlanmış geniş miqyaslı islahatlar öz bəhrəsini verir. 2006-cı ildə Azərbaycan iqtisadiyyatı yüksək sürətlə inkişaf edir. Əgər bu günə qədər ölkə regionlarında iqtisadi, sosial, infrastruktur, enerji, rabitə, səhiyyə, məşğulluq və digər problemlərin həllində ciddi çətinliklər özünü göstərmişdirsə, tədricən onlar öz həllini tapır. İndiyə kimi regionların hamısında sahibkarlıq eyni səviyyədə, yəni tarazlı formada inkişaf etməmişdir. Artıq Dövlətin apardığı səmərəli regional iqtisadi siyasət nəticəsində Azərbaycanın iqtisadi regionlarında sahibkarlıq fəaliyyətini gücləndirmək məqsədilə xarici və yerli investisiya qoyuluşu daha da gücləndirilmişdir.

Ölkə prezidenti İ.H.Əliyev öz nitqində bir daha göstərmişdir ki,

«dövlət öz üzərinə düşən bütün vəzifələri icra edir, sahibkarlığa siyasi dəstək verir, onları müdafiə edir, hər il onlara güzəştli şərtlərlə təxminən 100 milyon dollar səviyyəsində kreditlər ayırır. İnfrastruktur layihələrini həyata keçirir və bölgələrdə sosial infrastrukturun möhkəmləndirilməsi üçün fəal iştirak edir ki, insanlar bölgələrdən şəhərlərə gəlməsinlər». Dövlət başçısının irəli sürdüyü bu strateji məqsəd regional sahibkarlığın inkişafına olduqca təkan verir, regionlarda yeni istehsal sahələri yaradılır, emal müəssisələri açılır, istehsal və sosial infrastruktur sistemi yaradılır, əhalinin şəhərlərə doğru miqrasiyası (axını) tamamilə aradan qalxır. O cümlədən məktəblərin təmiri, yenisinin tikilməsi, xəstəxana, idman komplekslərinin açılması və digər sosial tipli obyektlərin abadlaşdırılması rayonlarda yaşayan insanların yaşayış və həyat şəraitinə xeyli dərəcədə təsir göstərir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının tələblərinə uyğun olaraq regional sahibkarların inkişafı üçün xarici və yerli investorların və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının imkanlarından daha səmərəli istifadə olunması nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə 2006-cı ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına bütövlükdə təxminən 7 milyard dollar sərmayə qoyulmuşdur. Bu dövrdə sahibkarlığın inkişafında ölkədaxili investisiyalar daha çox üstünlük təşkil etmişdir. Ölkədaxili investisiyalar hesabına Azərbaycanda yerli sahibkarların fəaliyyəti daha da güclənmiş və geniş miqyaslı işlər görülmüşdür. Yerli sahibkarlara ildən-ilə dövlət dəstəyinin artması nəticəsində Azərbaycanda güclü sahibkarlar təbəqəsi (ordusu) yaranmışdır. Həmçinin onların səmərəli və məqsədyönlü fəaliyyəti hesabına ölkədaxili investisiyaların artımı baş vermişdir. Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar olaraq 2006-cı ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaiti hesabına müvəkkil kredit təşkilatları vasitəsilə respublikanın 59 şəhər və rayonunda 1771 investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsinə 90,1 milyon manat güzəştli kredit verilmişdir. Hazırda respublikada 44 bank, 17 bank olmayan kredit təşkilatları, 77 kredit ittifaqı vardır. Regionlarda isə 244 bank filialı, 17 bank olmayan kredit təşkilatları, 75 kredit ittifaqı fəaliyyət göstərir. Son üç il ərzində bankların aktivləri 1 milyard 14 milyon manatdan 3 milyard 778 milyon manata, kredit qoyuluşu 596 milyon manatdan 2 milyard 363 milyon manata çatmışdır.

Aqro kredit təşkilatı müvəkkil kredit təşkilatı kimi 2004-cü ildən başlayaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı və infrastruktur inkişafına 2,8 milyon manat məbləğində 300-dən artıq kredit verilmişdir. Kənd yerlərində yaşayan 9 minə yaxın sahibkarlıq obyektinə 29 milyon manat kredit, Yaponiya qrantı hesabına 17 milyon manat dəyərində 1100-dən artıq kənd təsərrüfatı texnikası lizinq qaydasında icarəyə verilmişdir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı məqsədilə geniş miqyaslı xarici və daxili investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi ölkə iqtisadiyyatının dinamik və davamlı inkişafına hərtərəfli təsir edir. 2005-ci ildə əvvəlki illərlə müqayisədə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyaların həcmi artmışdır. Bunu aşağıdakı cədvəl məlumatlarından görmək olar.

Cədvəl məlumatlarından görünür ki, 1995-2005-ci illərdə bütün maliyyə mənbələri hesabına xarici və daxili investisiya qoyuluşlarının

həcmi dinamik olaraq artmışdır.

Azərbaycanda gündən-günə investisiya mühitinin formalaşması və investisiyaların qorunmasına təminat verilməsi regional sahibkarlığın gələcək inkişafına təkan verəcəkdir. Regionlarda sahibkarlığın inkişafı dövlət sektoru ilə müqayisədə özəl sektorun xüsusi çəkisinin artmasına təsir göstərmişdir. Belə ki, 2006-cı ildə sahibkarlığın bütün formalarının inkişafı nəticəsində ümumi daxili məhsulda özəl sektorun xüsusi çəkisi 73 faizdən 81 faizə çatmışdır. Bu ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitin həcmi iki dəfə artırılaraq 2 mindən çox sahibkara güzəştli kredit kimi verilmişdir. Göstərilən faktlar bir daha respublikada iqtisadiyyatın bütün sferalarında sahibkarlığın tarazlı sürətdə inkişafını sübuta yetirir.

2005-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyalar

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
İnvestisiya qoyuluşları							
Bütün mənbələr üzrə (xarici investisiyalar nəzərə alınmaqla)							
Milyon manat	480,7	1289,8	1454,5	2718,0	4249,2	5820,4	6733,4
Milyon dollar	544,0	1441,4	1561,8	2798,6	4326,2	5922,7	7118,5
Xarici investisiyalar							
Milyon manat	331,4	829,5	1016,8	2172,0	3310,9	4496,4	4628,5
Milyon dollar	375,1	927	1091,8	2234,9	3371,0	4575,5	4893,2
Daxili investisiyalar							
Milyon manat	149,3	460,3	437,7	546,0	938,3	1324,0	2104,9
Milyon dollar	168,9	514,4	470	561,7	955,2	1347,2	2225,3

Regionların sosial-iqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramına uyğun olaraq ayrı-ayrı rayonlarda (bölgələrdə) sahibkarlığın bütün növlərinin formalaşmasına xüsusi diqqət yetirilir. Xüsusilə, bir sıra rayonlarda istehsal sahibkarlığının inkişafına daha çox sərmayə yönəldilmişdir. Belə ki, dövlət büdcəsi hesabına həyata keçirilən proqramlarda regionların xüsusi çəkisi durmadan artır. Təkcə 2006-cı ildə dövlət investisiya xərclərində regional layihələrin həyata keçirilməsinə ayrılan vəsaitin ümumi məbləği 2005-ci ildəkindən 6 dəfə çox olmuşdur. Regional investisiya layihələrinə uyğun olaraq aşağıdakı iri miqyaslı işlər yerinə yetirilmişdir. Onlara: Səngəçalda modul tipli elektrik stansiyası, Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin, Yuxarı Mil Kanalı, Tovuzçay və Şəmkir su anbarlarının çəkilməsi, Yevlax-Zaqatala-Gürcüstan avtomobil yolunun inşası, Lənkəran və Zaqatala hava limanlarının yenidən qurulması, səhiyyə, təhsil müəssisələrinin, şəhid və əlil ailələri üçün yaşayış binalarının tikintisi və s. daxildir. Bunlarla yanaşı 2006-cı ildə İmişlidə şəkər zavodu, Lənkəran və Salyanda süd emalı zavodları, Lənkəranda tikiş fabriki, Gəncədə «Yardı Royal» şokolad fabriki, Sumqayıtda «Azkompozit» Boru istehsalı zavodu və digər müəssisələr fəaliyyətə başlamışdır.

Ümumiyyətlə, ötən il 407 emal müəssisəsi, 722 tikinti müəssisəsi, 1000-dən çox ticarət və xidmət müəssisəsi açılmışdır ki, onun 40 faizi regionların payına düşür. Naxçıvan Muxtar Respublikasında Dövlət proqramının icrası müddətində istehsal sahibkarlığının inkişafına

xüsusi diqqət yetirilərək, mövcud təbii ehtiyatlar və istehsal imkanları nəzərə alınmaqla 55 yeni istehsal müəssisəsi tikilib istifadəyə verilmişdir. Təkcə 2006-cı ildə 29 yeni müəssisə tikilmiş, 5 istehsal sahəsinin yaradılması davam etdirilir. Muxtar Respublikada yaradılmış yeni müəssisələrin 120-sində ərzaq və qeyri-ərzaq məhsulları istehsal olunur. Burada 48 növ ərzaq 27 qeyri-ərzaq məhsullarına tələbat tamamilə yeni istehsal hesabına ödənilir. Respublikada Dövlət Proqramı üzrə istehsal tipli müəssisələrin yaradılması hesabına 24 min 8123 yeni iş yeri açılmışdır ki, bunun 15 min 480-ı daimi iş yeridir.

Respublikanın ən iri rayonlarından biri olan Yevlaxda istehsal sahibkarlığının inkişafında əsaslı irəliləyiş baş vermişdir. Yevlax rayonu coğrafi baxımdan respublikanın mərkəzində, bütün kommunikasiya xətlərinin qovşağında yerləşdiyinə görə burada sənaye sahələrinin inkişafına əlverişli şərait vardır.

Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar olaraq müxtəlif sahələri əhatə edən 541 layihə həyata keçirilmişdir. Xüsusilə, 2 asfalt zavodu və dəmir-beton məmulatları zavodu inşa edilmişdir. Bunlarla yanaşı kəndli fermerlərə texniki xidmət göstərmək üçün «Aqrotexnika» və «Aqrolizinq» regional bazası yaradılmışdır. Yeni istehsal sahələrinin yaradılması nəticəsində ümumi məhsul buraxılışı 2003-cü ilə nisbətən 2006-cı ildə 2,1 dəfə, sənaye məhsulu 4,3 dəfə, əhalinin pul gəliri isə 68 faiz artmışdır. Yevlax rayonunda sahibkarlar və investorlar üçün əlverişli mühit yaradılmışdır ki, bunun nəticəsində istehsal olunmuş məhsulda qeyri-dövlət sektorunun payı 2006-cı ildə 96,3 faiz təşkil etmişdir.

Yevlax rayonunda son üç ildə bütün maliyyə mənbələri hesabına əsas kapitalla 67,8 milyon manat vəsait yönəldilmişdir ki, bunun da 72 faizi sahibkarlığın payına düşür. İstehsal olunan məhsulların müəyyən hissəsi daxili bazarla yanaşı, Türkiyə, Rusiya, Qazaxıstan, Gürcüstan və digər xarici ölkələrə ixrac olunur.

Azərbaycanın digər regionlarında da sahibkarlığın inkişafına dövlət qayğısı gündən-günə artır. Həmin rayonlarda sahibkarlığın bütün formalarının tarazlı qaydada formalaşmasına və inkişafına əlverişli mühit yaradılır. 2005-2007-ci illərdə sahibkarlığın inkişafına Dövlət Yardımı Proqramına uyğun olaraq istehsal sahibkarlığının gələcək inkişafı üçün daha çox vəsait yaradılmışdır. Bunun nəticəsidir ki, dövlətin həyata keçirdiyi sənaye siyasəti nəticəsində sənayenin bütün sahələri tədricən inkişaf edir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramına uyğun olaraq ölkənin sənayeləşməsi istiqamətində təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilir. Bu məqsədlə ölkə prezidenti İ.H.Əliyev göstərmişdir ki, «biz ciddi sənaye potensialımızı yaratmalıyıq və o, 5 ildən, 10 ildən sonra ölkəmizin ümumi daxili məhsulunun əsas hissəsini verəcəkdir. 50 ildən sonra neft hasilatı azalanda sənaye potensialı Azərbaycanın dayanıqlı inkişafını təmin edəcəkdir». 2006-cı ildə neft-kimya, elektronika, maşınqayırma, yüngül, yeyinti sənayələrinin inkişafı ilə yanaşı enerji sənayesində də əsaslı dönüş baş vermişdir. 2006-cı ildə Azərbaycanda 4 yeni elektrik stansiyası tikilib istifadəyə verilmişdir. Astara, Şəmkir, Xaçmaz və Naxçıvanda modul tipli elektrik stansiyalarının istismara verilməsi nəticəsində həmin bölgələrdə enerjiyə olan tələbat ödənilmişdir. Gələcəkdə ölkədə enerji təhlükəsizliyi problemi həll olunacaq və enerji daşıyıcılarının

ixracı həyata keçiriləcəkdir. Buna misal olaraq Bakı-Tibilisi-Ceyhan neft ixrac boru kəmərinə, Bakı-Tibilisi-Ərzurum qaz kəmərinin başa çatdırılmasını, Bakı-Tibilisi-Qars dəmir yolunun fəaliyyətə başlamasını misal gətirmək olar.

Regional sahibkarlığın inkişafında kommersiya, konsultativ, lizing və maliyyə sahibkarlığı da üstün yer tutur. Hazırda respublikanın bütün rayonlarında ticarət, xidmət rabitə sferalarında kiçik və orta sahibkarlıq daha geniş inkişaf etmişdir. Qeyri-neft sektorunun inkişafı dövlət proqramına uyğun olaraq regionların əksəriyyətində iqtisadiyyatın əsaslı surətdə inkişafına sərmayə qoyuluşu nəzərdə tutulur. Həmin proqram çərçivəsində rayonlarda özəl sektorun daha sürətli inkişafına diqqət yetirilir. Regionlarda özəl sektorun inkişafı bütün bazar strukturlarının intensiv fəaliyyətinə təsir göstərir. Kəndlərdə, qəsəbə və şəhərlərdə əhalinin pul gəlirləri artır, onların həyat səviyyəsi, sosial-məişət şəraiti yaxşılaşır.

Artıq respublikada əhalinin orta sahibkar təbəqəsinin formalaşması prosesi baş verir. Yeni orta sahibkarların mülkiyyətdə payı artır və onların iqtisadi fəaliyyət sahələrində rolu daha da genişlənir. Özəl sektorda fəaliyyət göstərən insanlara dövlət dəstəyi daim artır, onlara verilən kredit formaları (mexanizmlər) təkmilləşir.

2006-cı ildə regionlarda ticarət, xidmət, səhiyyə, mənzil kommunal sistemində əsaslı yeniləşmə baş vermişdir ki, bu da regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramının tələbindən irəli gəlir.

Lakin ölkəmizdə qeyd olunan sosial-iqtisadi nailiyyətlərlə yanaşı öz həllini gözləyən ciddi problemlər də mövcuddur. Xüsusilə, indiyə kimi regionların iqtisadi inkişafı və əhalinin məşğulluğu sahəsində təxirəsalınmaz problemlər qalmaqda davam edir. Onlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- Azərbaycanda sənaye məhsulu istehsalının 93 faizi Abşeron iqtisadi rayonunun payına düşür. Bu proses regionların sosial-iqtisadi inkişaf tarazlığını pozur və sənaye istehsalının hərtərəfli inkişafına təsir edir;

- Respublikanın bütün regionları üzrə məhsuldar qüvvələrin qeyri-bərabər inkişafı yerli sərvətlərdən və əmək ehtiyatlarından lazımı səviyyədə və səmərəli istifadə olunmasına təsir göstərir;

- Azərbaycanın kompleks və hərtərəfli inkişafı üçün regionların daxili potensial imkanlarından və üstünlüklərindən vaxtında istifadə olunmalıdır;

- regional inkişaf siyasətində regionların mikroiqtisadi özəklərinin sürətlə inkişaf strategiyasına daha üstünlük verilməlidir;

- regionların istehsal potensialından istifadə dövlət siyasətinin ana xəttini təşkil etməlidir;

- daxili və xarici investorların respublika regionlarına cəlb olunması üçün əlverişli mühit yaradılmalıdır;

- regionlarda mövcud olan fasiləli elektrik enerjisi təminatının tədricən aradan qaldırılmasına dövlət qayğısı gücləndirilməlidir;

- bir sıra «problem» xarakterli rayonlarda sosial-iqtisadi inkişafın hərtərəfli inkişafını əhatə edən dövlət konsepsiyası işlənilib hazırlanmalıdır;

- regionların sosial-iqtisadi inkişafına təkan verən və onlar arasında qarşılıqlı əlaqəyə şərait yaradan iqtisadi və sosial infrastruktur

sistemi yaradılmalıdır;

- regionlarda mövcud sənaye müəssisələrinin bərpasına, yenidən qurulmasına və yeni müəssisələrin yaradılmasına dövlət qayğısı və köməyi artırılmalıdır;

- regionların sosial-iqtisadi inkişafında kredit sisteminin rolu daha da artırılmalı, xüsusilə mikro kredit imkanlarından daha geniş istifadə olunmalıdır;

- regionlarda əhalinin bütün növ gəlir və digər pay formalarının əldə olunmasında, onların bölgü və yenidən bölgüsündə hər cür bürokratik maneələr və sosial ədalət prinsiplərinin pozulmasının qarşısı alınmalıdır.

Respublikada yuxarıda göstərilən bütün cəhətlərin vaxtında və təxirəsalınmadan nəzərə alınması əhalinin sosial-iqtisadi və yaşayış səviyyəsinin daha da artmasına, eyni zamanda regionların tarazlı inkişafının bərpa olunmasına təsir göstərəcəkdir.

Ölkəmizdə regional sahibkarlığın mühüm tərkib hissələrindən biri də turizm sahibkarlığının inkişafına xüsusi diqqət yetirilməsidir. Ölkəmiz turizmin inkişafı üçün böyük potensiala malikdir. Azərbaycanın zəngin təbii ehtiyatları, nadir tarixi memarlıq abidələri, qədim arxeoloji obyektləri, meşələri, qoruqları, dağları və s. vardır. Bu məqsədlə regionların sosial-iqtisadi inkişafında turizm sahibkarlığının (biznesinin) inkişafına dövlət qayğısının artırılması olduqca zəruridir. Bu məqsədlə respublikada turizmin hərətərflü inkişafına dair dövlət proqramı işlənib hazırlanmışdır.

Dövlət Proqramında göstərilir ki, respublikada turizmin inkişafı üçün bütün şərait var və sahilyanı zonalarda turizm kompleksinin yaradılması əsas diqqət mərkəzində olmalıdır. Bunun üçün sahilyanı zonalarda müasir infrastruktur sisteminin formalaşdırılmasına sərmayə qoyuluşu həyata keçirilməlidir.

Bununla yanaşı Azərbaycanın bir sıra dövlət qoruqlarında turizmin inkişafına böyük ehtiyac duyulur. Onlara: Qızılağac, Ellər, Şirvan, Hırkan, Zaqatala, İlisu, Pirqulu, Altıağac, Turyançay və digər dövlət qoruqlarını aid etmək olar. Azərbaycanda turizm mərkəzinin yaradılması üçün xarici ölkələrin təcrübəsindən və mütəxəssislərin gücündən istifadə olunmalıdır. Artıq turizm infrastrukturunun baş planı hazırlanır və tədricən icra olunur. Turizm infrastrukturunda yay və qış turizm komplekslərinin yaradılmasına vəsait ayrılması nəzərdə tutulur. Bunun üçün dağ rayonlarında turizmin inkişafı üçün xüsusi layihələr işlənir və onların icrası həyata keçirilir. Bu layihələrdə turizm komplekslərinin səmərəli təşkili üçün bütün nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması nəzərdə tutulur.

2006-cı ildə mədəniyyət və turizm obyektlərinin tikintisi və təmirinə dövlət 11,6 milyon manat vəsait ayırmışdır ki, bunun hesabına Bakıda çoxsaylı tarixi mədəniyyət və turizm obyektləri əsaslı surətdə təmir olunmuş və yenidən qurulmuşdur. Gələcəkdə, respublikada turizm sahibkarlığının formalaşması ölkənin iqtisadi inkişafına, məşğulluğun təmin olunmasına daha çox təsir göstərəcəkdir. Xüsusilə, Azərbaycanda turizmin inkişafı ölkənin dünya ölkələri sistemində tanınmasına və onun nüfuzunun daha da artmasına kömək edəcəkdir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramına uyğun olaraq 2007-ci ilin birinci rübündə regionların iqtisadi inkişafında

mühüm irəliləyiş baş vermişdir ki, bu da regional sahibkarlığın uğurlu nəticəsidir. Ölkə prezidenti İ.H.Əliyevin 2007-ci il aprel ayının 13-də Nazirlər Kabinetinin ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunmuş iclasında göstərilmişdir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı dünyada analoqu olmayan sürətlə artmışdır. Belə ki, ümumi daxili məhsulun istehsalı 2006-cı ildə 35 faiz, 2007-ci ilin birinci rübündə 4 faiz artmışdır. Müvafiq dövrdə inkişaf etmiş ölkələrdə ümumi daxili məhsulun artım sürəti 3-4 faiz, postsovet ölkələrində isə 7-8 faiz təşkil etmişdir. Bu onu ifadə edir ki, Azərbaycanda aparılan əsaslı iqtisadi islahatlar öz səmərəli bəhrəsini verir. Sənaye istehsalının həcmi ilin birinci rübündə 39 faiz artmışdır ki, bu da ölkəmizdə sənaye potensialının inkişafına böyük dəstəkdir.

Respublikamızda sosial məsələlər də prioritet xarakter daşıyır. Son dövrdə insanların həyat səviyyəsinin yaxşılaşmasında əsaslı dönüş vəq vermişdir. Belə ki, 2007-ci ilin birinci rübündə orta aylıq əmək haqqı 163 manat, yəni 190 dollar olmuşdur ki, bu da ilin sonuna qədər 200 dollardan çox olacaqdır. Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda çalışanların maaşları 25-50 faiz artmışdır. Minimum əmək haqqı 50 manata çatdırılmışdır. 2007-ci ilin birinci rübündə əhalinin gəlirləri 33 faiz təşkil etmişdir. İnflyasiya səviyyəsi əvvəlki dövrlərlə müqayisədə 16 faizə çatmışdır. Əhalinin pul gəlirlərinin tədricən artması inflyasiyanın təsir gücünü xeyli dərəcədə zəiflətməmişdir. Dövlətin neft hasilatından əldə etdiyi gəlirlərin daha çox hissəsi əhalinin sosial problemlərinin həll olunmasına yönəldilir. Bu da əhalinin yoxsulluq səviyyəsinin aşağı düşməsinə təsir edir.

2007-ci ildə əhalinin məşğulluq probleminə xeyli dərəcədə irəliləyiş baş vermişdir. Xüsusilə, 2003-cü ilin oktyabr ayından bu günə qədər 536 min yeni iş yeri açılmışdır ki, bunun da 83 faizi regionların payına düşür. Regionların əksəriyyətində yeni müəssisələr açılır, yollar çəkilir, sosial infrastruktur sistemi formalaşır. Regional sahibkarlığın inkişafı şəhərlə kənd arasında sosial-iqtisadi fərqlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayır. Kəndlərdə istehsal və sosial infrastruktur sisteminin formalaşmasının nəticəsidir ki, rayonlardan böyük şəhərlərlə miqrasiya prosesi xeyli dərəcədə azalmışdır. Azərbaycanda neft strategiyasına uyğun olaraq neft sahibkarlığına daha çox üstünlük verilir.

2007-ci ilin birinci rübündə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri tam gücü ilə işləməyə başlamışdır. Bu neft kəməri vasitəsilə gündə 1 milyon barel neft nəql edilir. Azərbaycanda 2007-ci ildə neft hasilatının 42-43 milyon tona, 2008-ci ildə isə 50 milyon tona çatdırılması nəzərdə tutulur.

2007-ci ilin birinci rübündə «Şahdəniz» yatağından çıxarılan Azərbaycan qazı Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri vasitəsilə ixrac edilməyə başlamışdır. Dövlət Neft Şirkətinin məlumatına görə təkcə «Şahdəniz» yatağında qaz ehtiyatları 1 trilyon 200 milyard kub metr təşkil edir ki, bu da xaricə ixrac olunmasa ölkənin qaza olan daxili tələbatını 100 il ödəyə bilər. Artıq Azərbaycanın «Şahdəniz» yatağından çıxan qazı Gürcüstan Türkiyə bazarına daxil olur və bir sıra Avropa ölkələrinin bazarlarına çıxarılması haqqında strateji tərəfdaşlıq haqqında memorandum imzalanmışdır. Bu proses Azərbaycanda regional əməkdaşlığın inkişafına şərait yaradır və Azərbaycan xalqının bilavasitə

milli maraqlarına xidmət edir.

2007-ci ilin birinci rübündə Azərbaycan iqtisadiyyatının digər fəaliyyət sferalarında da dinamik inkişaf baş vermişdir. Belə ki, qeyri-neft sektorunda 12 faiz, aqrar bölmədə 5,3 faiz artım baş vermişdir. Bu dövrdə ölkədə investisiya mühiti yaxşılaşmış, əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar 12,3 faiz, xarici ticarət dövriyyəsi 28 faiz artmışdır. Təkcə qeyri-neft sektoruna qoyulan investisiya qoyuluşunun həcmi 37,7 faiz təşkil etmişdir. Bu respublikada Dövlət Investisiya Şirkətinin yaradılması hesabına qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşunun fəallaşması ilə bağlıdır.

Əgər 2006-cü ilin dövlət büdcəsində investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün 600 milyon manat ayrılmışdırsa, 2007-ci ildə bu məqsədlə 1,5 milyard manat nəzərdə tutulmuşdur. Ayrılmış vəsait əsasən regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş məqsədlərin reallaşdırılmasına, ilk növbədə infrastruktur sisteminin yeniləşdirilməsinə yönəldilmişdir. İnfrastruktur sistemində rayonların elektrik enerjisi və qazla təchizatının yaxşılaşdırılması, yeni istehsal müəssisələrinin yaradılması xüsusi yer tutur. Xüsusilə, Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun sürətlə inkişafı ilə əlaqədar olaraq yeni enerji tutumlu istehsal müəssisələrinin yaradılması, elektrik enerjisinə, qaza və suya olan tələbatını daha da artırır. Bu məqsədlə ölkə başçısı İ.H.Əliyevin göstərişi ilə qısa müddət ərzində energetika sahəsinin kompleks inkişafına dair Dövlət Proqramı hazırlanmışdır ki, bu da bir neçə rayonlarda 5 modul tipli yeni elektrik stansiyaları tikilib istifadəyə verilmişdir ki, bu məqsədlə 204 milyon manat vəsait ayrılmışdır. 2007-2008-ci illərdə elektrikötürmə xətlərində əsaslı yeniləşmə baş verəcəkdir. Azərbaycanda dövlətin elektrik enerjisinə ayırdığı iri həcmli vəsait bir daha ölkənin Avropa məkanında enerji təhlükəsizliyinə təminat verir.

2007-ci ildə respublikada içməli su probleminin həll olunması vacib istiqamətlərdən biridir. Bu sfera xüsusi infrastruktur sistemlərindən biridir. Artıq dövlət tərəfindən respublikanın bir sıra rayonlarından Bakıya içməli su kəmərinin çəkilməsinə kapital qoyuluşu həyata keçirilir. Xüsusilə, perspektivdə Oğuz-Qəbələ rayonlarından Bakıya ekoloji cəhətdən təmiz su kəmərinin çəkilməsi və şəhərin fasiləsiz su ilə təminatı mühüm layihələrdən biridir.

2007-ci ildə dövlətin həyata keçirdiyi mühüm istiqamətlərdən biri də respublikanın sosial infrastruktur sistemində əsaslı dəyişikliklərin baş verməsidir. Həmin ildə sosial infrastrukturun tərkib hissəsi olan yol nəqliyyat kompleksinin əsaslı surətdə yenidən qurulmasına, yeni yolların çəkilməsinə və körpülərin tikilməsinə iri həcmli investisiya qoyuluşu nəzərdə tutulmuşdur.

1993-2006-cı illərdə ölkəmizdə regional sahibkarlığın inkişafı sahəsində əsaslı dönüş olsa da gələcəkdə onun daha geniş və dinamik inkişafı məqsədilə aşağıdakı tövsiyələrin nəzərə alınması məqsədəuyğun olar.

- Bütün rayonlarda mövcud təbii-iqtisadi və əmək resursları nəzərə alınmaqla sahibkarlığın tarazlı inkişafı təmin olunmalıdır;

- Regionların sosial iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının tələblərinə uyğun olaraq rayonlarda istehsal sahibkarlığının inkişafına daha çox investisiya qoyuluşu həyata keçirilməlidir;

- Regional sahibkarlığın gələcək inkişafına uyğun olaraq müasir istehsal, sosial və bazar infrastruktur sistemi yaradılmalıdır;
- Respublikamızın bütün bölgələrində turizm sahibkarlığının (biznesinin) inkişafına dövlət dəstəyi artırılmalı və xarici investisiya qoyuluşu həyata keçirilməlidir;
- Rayonlarda köhnə, işləməyən bütün növ müəssisələrə investisiya qoyulmalı və yenidən qurulmalıdır;
- Aqrar bölmədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı , tədarükü və emalı üzrə sahibkarlığın fəaliyyəti daha da genişləndirilməlidir;
- İnvestorların regionlara cəlb edilməsi üçün əlverişli investisiya mühiti yaradılmalıdır;
- Respublikada aqro biznesin və aqro turizmin inkişafına xüsusi diqqət yetirilməlidir;
- Regionlarda sahibkarlığın tarazlı (balanslı) inkişafı üçün sağlam rəqabət mühiti yaradılmalıdır;
- Regional Sahibkarlığın İnkişafında Azad İqtisadi Zonaların (AİZ) rolu artırılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. (2004-2008-ci illər) Bakı. 2004.
2. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının icrasının üç illiyinə həsr olunmuş konfransın materialları. «Azərbaycan» qəzeti, 14 fevral 2007-ci il.
3. Milli Məclisdə Nazirlər Kabinetinin hesabatı. «Azərbaycan» qəzeti 17 mart 2007-ci il.
4. 2006-cı ilin yekunlarına həsr olunmuş iclasın materialları «Xalq qəzeti», 23 yanvar 2007-ci il.
5. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında yeni keyfiyyət mərhələsi: nəticələr, perspektivlər, proqnozlar. «Azərbaycan» qəzeti, 26 mart 2007-ci il.
6. Atakişiyev M. Regional inkişafın uğurlu təməli. «Azərbaycan» qəzeti, 15 fevral 2007-ci il.
7. Kərimov Q. Dinamik inkişafı təmin etmiş dövlət proqramı. «Azərbaycan» qəzeti, 10 fevral 2007-ci il.
8. Sadıqov H. Azərbaycanın regionda həlledici dövlət missiyasının zəmanəti. «Azərbaycan» qəzeti, 16 fevral 2007-ci il.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

К.А.САРЫЕВ, А.К.САРЫЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье всесторонне анализируются основные направления развития регионального предпринимательства в соответствии с задачами Государственной Программой «Социально-экономического развития регионов Азербайджана». Особенно глубоко рассматривается проблема равномерного развития предпринимательства во всех регионах, с учетом особого внимания президента страны И.Г.Алиева к вопросам социального экономического развития регионов.

В статье так же отражены вопросы благоприятного влияния государственной поддержки на развитие и совершенствование всех форм регионального предпринимательства за 2005-2006 годы.

В статье особое внимание уделено развитию производственной и социальной инфраструктуры, а так же созданию туристического предпринимательства в Азербайджане.

В заключении дается ряд рекомендации и предложений по дальнейшему совершенствованию регионального предпринимательства в стране.

THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ENTERPRISES IN AZERBAIJAN

K.A.SARIYEV, A.K.SARIYEV

SUMMARY

The article analyses the main directions of development of the regional enterprises in accordance with the Government Program of Social-Economical Development in Azerbaijan. In particular, it reflects the problems of mutual development of enterprises in all regions, taking into consideration the attention of President of Azerbaijan I. Aliyev to the issues of social-economical development of regions.

It also reflects the issues of beneficial effects of government support on the development and perfection of all the forms of regional enterprises during 2005-2006.

The author has also paid attention to the development of industrial and social infrastructure and establishment of the tourist's enterprises in Azerbaijan.